

مقدمه

اصطلاح‌شناسی تفسیر تطبیقی: در دیباچه کتاب اول که به «بررسی تطبیقی مبانی تفسیر فریقین» اختصاص داشت، بیان شد که تفسیر قرآن به دو نوع کلی تفسیر ترتیبی و تفسیر موضوعی تقسیم می‌شود و آنچه تاکنون مورد اهتمام مفسران فریقین بوده، همین دو نوع تفسیر است که هر کدام نیز تقسیم‌بندی‌های خاص خود را دارند.

شیوه‌ای که تاکنون در حوزه تفسیر قرآن (به صورت مستقل) مغفول مانده، تفسیر تطبیقی است. این شیوه از تفسیر به بررسی مقایسه‌ای دیدگاه‌های شیعه و اهل سنت درباره تفسیر آیات قرآن می‌پردازد و می‌تواند به صورت موضوعی یا ترتیبی، صورت پذیرد.

هرچند در تفاسیر اجتهادی هر دو فریق (در برابر تفاسیر روایی یا بالمأثور) کم و بیش به بررسی و نقد دیدگاه‌های یکدیگر اشاره شده است (مانند تفسیر المیزان، نوشته علامه طباطبایی، از تفاسیر شیعی و تفسیر روح المعانی، نوشته آلوسی و المنار، تألیف محمد رشید رضا از تفاسیر اهل سنت)، ولی بررسی مستقل و همه‌جانبه با تنظیم منطقی مباحث، پیشینه‌ای در میان فریقین ندارد.¹ ضرورت این نوع تفسیر در درک و ارزیابی درست از مبانی و مفاهیم آیات از دیدگاه‌های فریقین نهفته است که آثاری درخشان در پی خواهد داشت؛ از جمله:

(الف) کشف قوت‌ها و ضعف‌های فریقین در مبانی تفسیر و دیدگاه‌های تفسیری؛

(ب) شناخت موارد اشتراک و افتراق فریقین در مبانی تفسیر و مفاهیم تفسیری؛

(ج) مرزبندی دقیق از اختلاف‌های مبنایی با تفاوت‌های بنایی و بررسی و نقد هر کدام در جای خود؛

(د) کشف اختلاف‌های لفظی فریقین (که حجم بسیاری از اختلاف‌ها را به خود اختصاص داده) و اخراج آنها از دایره بحث؛

(ه) محک زدن موارد افتراق براساس مدارک و اصول پذیرفته‌شده نزد هر کدام از فریقین؛

(و) برملا ساختن بسیاری از داوری‌های ناآگاهانه و یا اتهام‌های متعصبانه؛

(ز) ارائه راهکارها برای برون‌رفت از اختلاف‌ها و اتهام‌ها.

تفسیر تطبیقی در دو حوزه «مبانی» تفسیر و «مفاهیم» آیات قرآن از دیدگاه فریقین خواهد بود. در (کتاب اول) حوزه مبانی تفسیر، اصول و پیش‌فرض‌های فریقین درباره تفسیر قرآن در دو بخش مبانی مشترک و مبانی مختص بحث و بررسی شد. در حوزه مفاهیم تفسیری، موضوعاتی از قرآن‌گزینش شده است، این‌گزینه‌ها براساس اولویت‌ها و نیازهاست که بخشی از آنها در تفاوت دیدگاه‌های تفسیری شیعه و اهل سنت و بخشی در تفاوت دیدگاه‌های شیعه با وهابیان است. روند کار در این حوزه بدین شکل است:

(یک) درآمد، مشتمل بر چکیده و پیش‌آگاهی‌های لازم در بررسی آیات مورد نظر؛

¹ در این باره تنها می‌توان به کتاب بین الشیعه والسنة دراسة مقارنة فی التفسیر و اصول...، نوشته علی احمد السالوس اشاره کرد که مشحون از داوری‌های یک‌سویه و گزارش‌های سلفی اوست.

- (دو) ارائه دیدگاه‌های تفسیری فریقین از مصادر و منابع معتبر آنان؛
(سه) کشف موارد مشترک فریقین درباره تفسیر آیات یادشده؛
(چهار) بیان دلایل و شواهد و قراین هر کدام از دو فریق براساس منابع تفسیری و...؛
(پنج) بررسی و نقد دلایل دیدگاه‌ها و گزینش دیدگاه درست؛
(شش) نتیجه؛
(هفت) پژوهش.

این کتاب چهارمین کتاب از مجموعه تفسیر تطبیقی است که به «بررسی تطبیقی اصطلاح‌شناختی امام و مقام امامت از دیدگاه مفسران فریقین» اختصاص یافته است.¹

بیان مسئله: قرآن پژوهان فریقین در تفسیر آیات امامت، به‌ویژه آیه امامت حضرت ابراهیم علیه‌السلام چه گفته‌اند و تا چه اندازه دیدگاه‌های آنان به صواب نزدیک است؟ آیا از موارد مشترک تفسیری آنان می‌توان — تا حدودی — به درک واقع‌بینانه نسبت به اصطلاح‌شناسی امام، مقام و ویژگی‌های امام پی برد؟
هدف: درک دیدگاه‌های مفسران فریقین و ارزیابی آنها براساس دلایل و شواهد قرآنی برای گزینش دیدگاه درست درباره اصطلاح‌شناسی امام، کشف رتبه امامت و نظریه عصمت و علم امام است. این فرآیند موجب می‌شود دیدگاه قرآن با شواهد و مدارک استحصال گردد. آموزه امامت، شفاف‌تر و ابعاد آن نمایان‌تر شود و اختلاف نظرها تا حدودی پایان یابد.

فرضیه: اساساً دیدگاه قرآن پژوهان فریقین درباره رتبه امام، معناشناسی امام و عصمت و علم امام، بنا به پیشینه امامت‌پژوهی در بین آنان، همسان نیست. هرچند از آیات قرآن و شواهد روایی می‌توان ادله قابل قبول برای هر دو فریق نسبت به دیدگاه درست، اقامه کرد.²

¹ کتاب اول به «بررسی تطبیقی مبانی تفسیر از دیدگاه فریقین» اختصاص دارد، کتاب دوم درباره «بررسی تطبیقی تفسیر آیات ولایت اهل‌بیت علیه‌السلام در دیدگاه فریقین» و کتاب سوم درباره «بررسی تطبیقی تفسیر آیات مهدویت و شخصیت‌شناسی امام مهدی علیه‌السلام» است. نگارنده با اذعان به حجم گسترده و دشواری این کار و اعتراف به بضاعت ناچیز خود، در نظر دارد با لطف خداوند، در حوزه مفاهیم، تمام موضوعات قرآنی را که در تفاسیر فریقین موارد اشتراک فراوان و یا اختلاف نظر جدی دارند، به همین شکل کاوش و بررسی کند.
² لازم به ذکر است این کتاب حاصل طرح پژوهشی به شماره پرونده 1510012/1/6 است که در پردیس قم دانشگاه تهران به انجام رسید.